

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 20.051.102
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
доктору юридичних наук, професору
Павлу ФРІСУ

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора КОЗИЧА Ігоря Васильовича
на дисертацію МЕРГЕЛЯ Миколи Руслановича
«Покарання за кримінальним законодавством України:
проблеми та шляхи оптимізації»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
081 «Право»

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах реформації економічної, політичної та соціальної системи держави, а також з врахуванням умов воєнного стану все більшої ваги набирає дотримання принципів кримінально-правової політики в контексті застосування кримінально-правових засобів боротьби зі злочинністю. Зміни в системі покарань, їх призначенні та виконанні мають бути спрямовані на ефективне використання ресурсів судової та кримінально-виконавчої діяльності за умов збереження високого рівня убезпечення суспільства та держави. На сьогоднішній день в аспекті боротьби зі злочинністю назріла проблема оптимізації системи покарань як на законодавчому рівні, так і на рівні реалізації. Система покарань має бути детермінована цілями кримінальної відповідальності, оскільки існує низка факторів, що перешкоджають досягненню цілей кримінального покарання та, відповідно, не забезпечують ефективності протидії злочинності. Гармонійність системи повинна забезпечуватись узгодженістю покарань між собою за обсягом впливу на правопорушника, можливістю плавного переходу від одного виду покарання до іншого. Тільки така єдність дозволить досягти мети превенції, яка є фундаментальною у державній політиці в сфері боротьби зі злочинністю.

Проблема полягає також і в тому, що реальні умови відбування покарання ставлять у принципі під сумнів фактичну ресоціалізацію та соціальну адаптацію засудженої особи. Внаслідок цього доцільним є додаткове наукове переосмислення питань нормотворчого процесу та правозастосовчої діяльності з метою оптимізації системи покарань, їх призначення та відбування/виконання. Законодавча регламентація цілей покарання показує орієнтири, до досягнення яких слід прагнути при призначенні та виконання заходів державного примусу за обвинувальним вироком суду. Однак застосування покарання у ряді випадків ставить під сумнів можливість відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого та попередження вчинення нових злочинів. При цьому в окремих випадках відзначається збільшення показника рівня рецидиву серед засуджених до суворіших видів покарань.

На сьогодні лише в окремих дослідженнях автори торкаються проблем оптимізації покарання, тому дане питання залишається малодослідженим у вітчизняній науці. Перелічені та інші обставини указують на підвищену **актуальність** проблематики, яку дослідив автор.

Ознайомлення із дисертацією, публікаціями за темою дослідження дає підстави констатувати, що автором проведений на належному методологічному рівні великий обсяг наукової роботи. Загалом можна стверджувати, що представлена праця є теоретично й практично значущою для науки кримінального права, а її автор виконав усі дослідницькі задачі й досяг поставленої мети.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 24 листопада 2020 р.). Дисертаційна робота виконана на кафедрі судочинства Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та в межах теми науково-дослідних робіт «Політика Української держави у сфері боротьби зі злочинністю».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна. Об'єкт та предмет представленого дослідження визначений коректно. Наукова праця базується на системному підході до проблем, що постали в процесі наукового пошуку, характеризується належним рівнем наукових узагальнень.

Методологічна база дисертації цілком відповідає вимогам сучасної науки кримінального права у вказаному аспекті. Для отримання кінцевого наукового результату автор обрав вірну методику дослідження, продемонстрував правильне застосування загального-наукового та спеціального інструментарію для вирішення поставлених дослідницьких задач. Особливістю методологічної бази дослідження є поєднання філософських, загальнонаукових й спеціально-юридичних методів дослідження.

Дисертація містить чимало наукових задач, зумовлених необхідністю розробки дефініцій чи встановлення ознак окремих понять, як-то: ефективність, результативність, оптимізація система покарань і т.п. У цілому автор впорався із цією достатньо складною задачею. Це свідчить про його наукову зрілість, орієнтування у множинності понятійно-категоріального апарату науки кримінального права, здатність до наукового аналізу й можливість виділяти значущу інформацію у межах предмета дослідження.

При написанні дисертації здобувач дослідив значну кількість спеціалізованої наукової літератури (усього 249 джерел). Також дослідник проаналізував чинне законодавство, а також нормативно-правові акти, якими вносилися зміни до законодавства, позиції, які пропонуються у проекті нового Кримінального Кодексу України щодо інституту покарання. У підсумку автор зміг вірно побудувати увесь дослідницький процес і досягти поставленої мети.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, що виносяться на захист полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексних досліджень проблем функціонування інституту покарання та шляхів його оптимізації. У роботі сформульовано положення, висновки й пропозиції, які володіють науковою новизною та виносяться на захист.

До важливих елементів, що яскраво характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, можна віднести наступні результати: окреслено зміст поняття «функціонального призначення» покарання, яке відображається у меті та функціях, на реалізацію яких спрямоване покарання як кримінально-правовий засіб, який займає центральне місце у системі засобів боротьби зі злочинністю; здійснено класифікацію та аналіз проблем реалізації та ефективності кожного з передбачених кримінальним законодавством України видів покарань з огляду на його пов'язаність чи непов'язаність з ізоляцією від суспільства та взаємозалежність з конкретними обмеженнями суб'єктивних прав особи; удосконалено теоретичні підходи щодо розуміння покарання як міжгалузевого інституту кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права та інституту відповідних галузей законодавства та підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю, а також як міждисциплінарної категорії окремих галузевих наук; проведено класифікацію покарань за різними критеріями: як законодавчо визначеними, так і розробленими на рівні наукових досліджень, на підставі якої вдалося встановити, що існуючі класифікаційні критерії відіграють різну роль (значення) у механізмі боротьби зі злочинністю (кримінально-правову, кримінальну процесуальну, кримінально-виконавчу, кримінологічну), що свідчить про багатоаспектний характер інституту покарання.

Теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження, яке розглядається, не викликає сумнівів, адже його результати мають перспективу використання у законотворчому процесі та у правозастосуванні; результати дослідження можуть використовуватися в освітньому процесі при викладанні освітніх компонентів кримінально-правового спрямування.

Характеристика основних положень роботи. Слід відзначити продуману структуру дисертації, її методологічну основу, вірно й логічно побудований дослідницький процес. Перелічені компоненти зумовлені передусім структурою наукового пізнання складної проблематики. У науковій праці вміло і послідовно вивчено окремі дослідницькі питання. Вони стосуються поняття та критеріїв

визначення ефективності покарань, проблем реалізації окремих видів покарань та їх ефективності в умовах сьогодення тощо.

У **Розділі 1** встановлено, що покарання як соціально-правове явище – властиве будь-якому суспільству на кожному історичному етапі його існування. Проаналізовано основні віхи розвитку інституту покарання в Україні з огляду на історичні етапи становлення Української держави, а також чинне у той чи інший проміжок часу кримінальне законодавство. Акцентовано увагу на необхідності оновлення діючого кримінального законодавства України, що обумовило створення Робочої група з питань розвитку кримінального права, яка, враховуючи існуючі тенденції розвитку демократичного суспільства в Україні в умовах євроінтеграції та з огляду на виклики запровадженого воєнного стану, працює над розробкою положень нового Кримінального кодексу України

У **Розділі 2** встановлено факт наявності проблем у механізмі реалізації покарання: від його призначення – до виконання-відбування, що, як правило, пов'язані з неефективністю чи низькою ефективністю окремих видів покарань. При цьому звернено увагу, що на ефективність покарання також впливають чинники об'єктивного характеру, особливості правової природи та застосування окремих видів покарань. Обґрунтовано, що ефективність покарань, що пов'язані з ізоляцією від суспільства залежить передусім від якості процесу його безпосереднього виконання, тобто обумовлюється діяльністю органів та установ виконання покарань, які становлять ядро кримінально-виконавчої системи.

У **Розділі 3** оптимізація розглядається в якості окремого елементу реформування. Встановлено, що оптимізація системи покарань повинна реалізовуватися передусім шляхом скорочення кількості покарань у системі, передбаченій кримінальним законодавством, на основі аналізу ступеня ефективності чи неефективності того чи іншого виду покарання.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Результати дисертації з достатнім ступенем репрезентативності викладені у 12 наукових публікаціях, з яких: 3 наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових

видань України з юридичних наук, 7 тез доповідей на науково-практичних конференціях та дві наукові статті, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Наукові публікації дисертанта свідчать про його послідовну роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання. У публікаціях відображені усі розділи дисертації. Окрім цього, її результати достатньо апробовані. Основні положення й висновки праці обговорювалися на декількох науково-практичних конференціях, серед, яких звітна наукова вебконференція викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2020 рік ДВНЗ«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (м.Івано-Франківськ, 5–9 квітня 2021 року); щорічна Всеукраїнська наукова студентська конференція «Законодавство України: погляд молодих правників» (м. Івано-Франківськ, 30 квітня 2021 року); міжнародна науково-практична інтернет-конференція, присвячена 55-й річниці прийняття Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права «Особливості прийняття та реалізації Міжнародних пактів з прав людини 1966 року: міжнародний та національний досвід» (м. Івано-Франківськ, 16 грудня 2021 року); Всеукраїнська конференція «Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 25 березня 2022 року); звітна наукова вебконференція викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2021 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 4–5 квітня 2022 року); щорічна Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 16 травня 2022 року); звітна наукова вебконференція викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2022 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 3–7 квітня 2023 року).

Попри загальне **позитивне** враження від авторських ідей та розкриття основних питань представленого дослідження М.Р.МЕРГЕЛЯ, воно природно не

позбавлене певних *неточностей, спірних або дискусійних аспектів, які потребують додаткового обґрунтування і пояснення.*

Зокрема, автор намагається аргументувати неправомірність використання у наукових публікаціях, правозастосовчій діяльності, законодавстві словосполучення «кримінальне покарання», яке є таким, що не відповідає нормам КК України. В цілому підтримуючи таку позицію, варто відмітити, що дискусію в цьому напрямку варто розпочинати не з КК України, а з ч.1 ст. 62 Конституції України, яка, використовуючи термін «кримінальне покарання», має найвищу юридичну силу взагалі, і, вочевидь, вищу по відношенню до КК України та всіх інших нормативно-правових актів.

Не зовсім вдалим видається застосування терміну «функціональне призначення покарання». Цілком зрозуміло, що по відношенню до покарання термін «призначення» може позначати по крайній мірі два різних явища: 1) дію, процедуру, при якій особі судом обирається вид і розмір покарання; 2) роль, завдання покарання. Автор скоріш, за все, тяжіє до другого значення терміну «призначення», тому варто було б, з метою уникнення двозначного тлумачення, використовувати, наприклад, словосполучення «функціональна роль покарання».

Дискусійним також є невключення у розуміння поняття «ефективності» засобів/затрат на досягнення запланованого результату, при цьому акцентуючи увагу лише на співвідношенні мета/результат. Ефективність, на мою думку, передбачає розумну збалансованість між метою, результатом, засобами/затратами на його досягнення. Така позиція видається більш обґрунтованою, оскільки вітчизняні дослідники (Фріс П.Л., Савінова Н.А. та ін.), виводячи формулу ефективності, зазвичай вводять у неї такі показники як: Р – результат; П – попередній стан, які підлягав зміні; В – витрати, на досягнення результату. Тим більше, автор сам опосередковано підтверджує це, погоджуючись з позицією, що успіх у досягненні результату іменується «результативністю», а «ефективність» пов'язана з витраченими ресурсами.

Висловлені зауваги, що відображають власну позицію рецензента стосовно досліджуваних явищ і процесів, не впливають на загальну високу і позитивну оцінку дослідження М.Р.МЕРГЕЛЯ.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Порушень академічної доброчесності у ній не виявлено.

Зміст дисертації відповідає галузі знань 08 «Право» та спеціальності 081 – Право.

Дисертація «Покарання за кримінальним законодавством України: проблеми та шляхи оптимізації» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, за оформленням відповідає вимогам, які затверджені наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами) «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор – МЕРГЕЛЬ Микола Русланович за результатами позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

завідувач кафедри політики
в сфері боротьби зі злочинністю
та кримінального права
навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, професор

Ігор КОЗИЧ